

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΝΕ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1984

ΤΕΥΧΟΣ Β'

ΩΔΑΙ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ

ΥΠΟ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Π. ΧΑΣΤΟΥΠΗ

Καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν

Κείμενον. Συριστί: J. Rendel Harris, The Odes and Psalms of Solomon, now first published from the Syriac Version, Cambridge 1909, 1911². Μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως. — H. Grimme, Die Oden Salomos, Syrisch-Hebräisch-Deutsch, Heidelberg 1911. — F. C. Burkitt, A New MS of the Odes of Solomon, JThSt 13 (1912), σ. 372 ἐξ.— J. Rendel Harris/A. Mingana, The Odes and Psalms of Solomon, I-II, Manchester 1916-1920. Φωτοτυπία τοῦ συριακοῦ κειμένου μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως, ὑπομνήματος καὶ συριακοῦ λεξιλογίου. — W. Bauer, Die Oden Salomos, Syr. bzw kopt. Text mit deutscher Übersetzung (KIT 64), Berlin 1933. — Ἑλληνιστί: W. Frankenber, Das Verständnis der Oden Salomos (BZAW 21), Giessen 1911. — M. Testuz, Papyrus Bodmer X-XII, Cologny-Genève 1959, XI: Onzième Ode de Salomon.

Μεταφράσεις μεθ' ὑπομνηματισμοῦ. J. Flemming/A. Harnack, Ein jüdisch-christliches Psalmbuch aus dem ersten Jahrhundert... aus dem syrischen übersetzt von Johannes Flemming, bearbeitet und herausgegeben von Adolf Harnack (TU 35,4), Leipzig 1910. — J. Labourt/P. Batiffol, Les Odes de Salomon, RB 1910, no 4, σ. 483-500, 1911, no 1, σ. 5-59 καὶ no 2, σ. 161-197. Μετάφρασις ὑπὸ J. Labourt καὶ ὑπόμνημα ὑπὸ P. Batiffol. Καὶ ἀποτελής τόμος δι' ἀνατυπώσεως τῆς σειρᾶς ταύτης. — A. Ungnad/W. Staerk, Die Oden Salomos, aus dem syrischen übersetzt, Bonn 1910. — G. Diettrich, Die Oden Salomos aus dem syrischen ins Deutsche übersetzt und mit einem Kommentar versehen (Neue Studien zur Geschichte der Theologie und Kirche 9), Berlin 1911. — J. H. Bernard, The Odes of Solomon edited with Introduction and Notes (Texts and Studies VIII, 3), Cambridge 1912 (1967). — C. Bruston, Les plus anciens cantiques chrétiens, Paris 1912. — L. Tondelli, Le Odi di Salomone, Roma 1914. — H. Gressmann, Die Oden Salomos, ἐν E. Hennecke, Nt. Apo-

kryphen, 1924², σ. 437-472, 1956³ (hrsg. v. W. Schneemelcher), II, σ. 576-625. — H. J. E. Westerman Holstijn, Oden van Salomo, Zutphen 1942. — Β. Γ. Τάκωνα, Αἱ Ὁδαὶ Σολομῶντος. Εἰσαγωγή-κείμενον-ἐρμηνεία, Ἀθήναι 1974.

Ἄλλα βοηθήματα. W. E. Barnes, The Text of the Odes of Solomon, JThSt 11 (1910), σ. 573 ἐξ. — J. H. Bernard, The Odes of Solomon, JThSt 11 (1910). — H. Gunkel, Die Oden Salomos, ZNW 11 (1910), σ. 291-328. — F. Spitta, Zum Verständnis der Oden Salomos, ZNW 3 (1910), σ. 193-203, 4, σ. 259-290. — F. Schultess, Textkritische Bemerkungen zu den syrischen Oden Salomos, ZNW 4 (1910), σ. 249-258. — H. Gressmann, Die Oden Salomos, Intern. Wochenschr. für Wiss., Kunst, und Techn. 5 (1911), σ. 897-908, 949-958. — H. Gunkel, Die Oden Salomos, ἐν Reden und Aufsätze (1913), σ. 163-192. — P W II, 2 (1920), σ. 1999-2001. — H. Jonas, Gnosis und spätantiker Geist I, (1934) 1954². — H. Leclercq, λ. Odes de Salomon, ἐν DACL XII (1936), σ. 1903-1921. Μετ' ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας. — F.-M. Braun, L'énigme des Odes de Salomon, Rev. Thomiste (1957), σ. 113-123. — R. M. Grant, Notes on Gnosis, VigChr II (1957), σ. 145-151. — J. Daniélou, λ. Odes de Salomon, ἐν DBV Suppl VI (1960), σ. 677-684. — M. Philonenko, Les Odes de Salomon, Strasburg 1960 (dissert.). — J. Quasten, Patrology I (1960), σ. 160-168. — S. Schulz, λ. Salomo-Oden, ἐν RGG V (1961), σ. 1339-1342. — O. Eissfeldt, Einleitung in das AT, 1964³ (1976⁴), σ. 827 ἐξ., ὑποσημ. 2. — W. Nauck, λ. Oden Salomos, ἐν BHH II (1964), σ. 1328 ἐξ. — J. Licht, λ. Solomon, Odes of, ἐν EJ 15 (1972), σ. 114-115. — B. Altaner/A. Stuiber, Patrologie, Freiburg/Basel/Wien 1978⁸, σ. 97, 561. — Π. Κ. Χρήστου, Ἑλλην. Πατρολογία, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη 1978, σ. 86-90: Ὁδαὶ Σολομῶντος, σ. 101-103: βιβλιογραφία.

α'. Διασωθέν κείμενον καὶ ὀνομασία

Αἱ Ὁδαὶ Σολομῶντος, 42 τὸν ἀριθμὸν, μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 20ῆς ἐκ/δος ἦσαν γνωστὰ μόνον ἐκ τινῶν παλαιῶν μαρτυριῶν· 1) ἐκ παραθέσεως πέντε ᾠδῶν (1. 5, 1-9. 6,7-17. 22. 25) ἐν τῷ κοπτικογνωστικῷ ἔργῳ Πίστις Σοφία¹, 2) ἐκ τοῦ ὑπὸ Λακταντίου (π. 240-π.320)² παρα-

1. Τὸ ἔργον τοῦτο διεσώθη ἐν τῷ κατὰ τὸν C. Schmidt ἐκ τοῦ τέλους τῆς 4ης ἐκ/δος καταγομένην Ἀσκεβιανῶ κώδικι τοῦ Βρεττανικοῦ μουσεῖου (Add. 5114). Τὸ κοπτικὸν κείμενον θεωρεῖται μετάφρασις ἐξ ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, ἀναφανέντος ἐν αἰγυπτιακῷ γνωστικῷ κύκλῳ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τῆς 3ης ἐκ/δος μ.Χ.

2. Institutiones divinae IV, 12,3. «Solomon in Ode undevicesima ita dicit:

τιθεμένου χωρίου 19,6 και 3) ἐκ μνείας των ἐν δύο καταλόγοις τῶν θείων Γραφῶν, περιεχομένοις ἀντιστοίχως ἐν τῇ Σ υ ν ὀ ψ ε ι τ ῆ ς θ ε ί α ς Γ ρ α φ ῆ ς³ και τῇ Στιχομετρίᾳ τοῦ Νικηφόρου⁴.

Ἡ συλλογὴ τῶν ᾿Ωδῶν Σολομώντος ἀνεκαλύφθη τὸ πρῶτον τῷ 1905 ὑπὸ τοῦ ἀγγλοῦ J. Rendel Harris ἐν τινι συριακῷ χειρογράφῳ και ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1909 μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως. Ἐκ τοῦ χειρογράφου ὅμως τούτου, προερχομένου ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰγερτος, χρονολογούμενου ἀπὸ τῆς 16ης ἐκ /δος και περιέχοντος ἀμέσως μετὰ τὰς ᾿Ωδὰς τοὺς Ψαλμοὺς Σολομώντος, ἐλλείπουν αἱ πρῶται δύο ᾿Ωδαι και ἡ ἀρχὴ τῆς τρίτης. Τῷ 1910 ὁ J. Flemming ἐδημοσίευσε γερμανικὴν μετάφρασιν τῶν ᾿Ωδῶν μεθ' ὑπομνηματισμοῦ, γενομένου ὑπὸ τοῦ A. Harnack. Ἐν τῷ αὐτῷ και τῷ ἐπομένῳ ἔτει ὁ J. Labourt ἐδημοσίευσε γαλλικὴν μετάφρασιν μεθ' ὑπομνηματισμοῦ, γενομένου ὑπὸ τοῦ P. Batiffol. Ἐτερόν τι συριακὸν χειρόγραφον, περιέχον τὰς ᾿Ωδὰς XVII,7—XLII μετ' ἀξιολόγων παραλλαγῶν, ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ F. C. Burkitt ἐν τῷ Βρεττανικῷ μουσεῖῳ και ἐδημοσιεύθη ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1912. Ἀμφότερα τὰ χειρόγραφα, πλὴν τῶν χωρίων 28,16 και 38,18 ἐν οἷς ὑπάρχει διαφορά, ἐμφαίνουσι τὴν αὐτὴν βασικὴν μορφήν συριακοῦ κειμένου. Τῷ 1959 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Testuz (βλ. βιβλιογρ.) τὸ ἐν τῷ παπύρῳ Bodmer XI περιεχόμενον ἑλληνικὸν κείμενον τῆς 11ης ᾠδῆς⁵. Πρὸς ἀποκατάστασιν λοιπὸν τοῦ κειμένου τῶν ᾿Ωδῶν ἔχει τις εἰς τὴν διάθεσίν του τὰ δύο συριακὰ χειρόγραφα, τὸ κοπτικὸν κείμενον τῶν ἐν τῷ ἔργῳ Πί - σ τ ι ς Σ ο φ ί α παρατιθεμένων πέντε ᾠδῶν, τὸ ὑπὸ Λακταντίου παρατιθέμενον χωρίον και τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῆς 11ης ᾿Ωδῆς. Ὅθεν ἄγνωστος εἰσέτι παραμένει μόνον ἡ 2α ᾿Ωδή.

Παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ Th. Zahn και τοῦ P. Batiffol αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ᾿Ωδαι δὲν εἶναι ψευδεπίγραφον ἔργον, καθόσον δὲν ὑπάρχει τι ἐν αὐταῖς, δυνάμενον νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὸν Σολομῶντα. Ἡ κατὰ τὰς ὡς

infirmatus est uterus virginis et accepit fetum, et gravata est et facta est in multa miseratione mater virgo».

3. Ἐν αὐτῇ, καταγομένη ἐκ τῆς 6ης ἐκ /δος μ.Χ. και κατ' ἀκολουθίαν κακῶς ἀποδοθεῖσα εἰς τὸν μ. Ἀθανάσιον (MPG 28, σ. 284 ἐξ.) μνημονεύονται αἱ ᾿Ωδαι μετὰ τῶν εἰς κατηγουμένους ἀναγινωσκομένων ἀκανονίστων βιβλίων «ἐκτὸς δὲ τούτων εἰσι πάλιν ἕτερα βιβλία τῆς παλαιᾶς διαθήκης, οὐ κανονιζόμενα μὲν, ἀναγινωσκόμενα δὲ μόνον τοῖς κατηγουμένοις... Μακκαβαϊκὰ βιβλία δ', Πτολεμαϊκὰ, Ψαλμοὶ και ᾿Ωδαι Σολομώντος, Σωσάννα».

4. Ἡ Στιχομετρία ἐπισυνάπτεται εἰς τὸ Χρονικὸν σύντομον (MPG 100, σ. 1001-1060) τοῦ Νικηφόρου πατριάρχου Κων/λεως (806-815 μ.Χ.)· «...ἄσαι ἀντιέγονται και οὐκ ἐκκλησιάζονται: ... Ψαλμοὶ και ᾿Ωδαι Σολομώντος στίχ. βρ'...».

5. W. B a a r s, A Note on Ode of Solomon XI 14, VT 12 (1962), σ. 196.— M. P h i l o n e n k o, Conjecture sur un verset de la onzième Ode de Salomon, ZNW 53 (1962), σ. 264.

ἄνω λοιπὸν παλαιὰς μαρτυρίας ὀνομασία αὐτῶν ὡς Ὁδῶν Σολομῶντος δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ποιητοῦ των. Πιθανοὶ λόγοι τῆς μετὰ τοῦτον συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς τὸν Σολομῶντα εἶναι οἱ ἐξῆς· ὅτι ἐν Α' Βασ. 4,32 = Ο' Γ' Βασ. 5,12 ὁ Σολομῶν φέρεται ὡς ποιητῆς ᾠδῶν («καὶ ἦσαν ᾠδαὶ αὐτοῦ πεντακισχίλια»). ὅτι ἐπὶ τῆς ὀνομασίας τῶν Ὁδῶν ἐπέδρασεν ὁ τίτλος τῆς ἐν χειρογράφῳ παραδόσει τοῦ κειμένου ἀμέσως μετὰ ταύτας φερομένης συλλογῆς τῶν Ψαλμῶν Σολομῶντος, οὕσης ὡσαύτως κατὰ περιεχόμενον ἀσχέτου πρὸς τὸν Σολομῶντα· ὅτι δι' ἀμφοτέρας τὰς συλλογὰς ἡ χρῆσις τοιοῦτου τίτλου ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἐλκυσθῆ πρὸς αὐτὰς ἡ ἀπαιτουμένη προσοχὴ δι' ἐξασφάλισιν τῆς διατηρήσεώς των· ὅτι ἡ γνωστικὴ ἀπόχρωσις τῶν Ὁδῶν ἦτο πρόσφορος εἰς συσχετίσιν αὐτῶν πρὸς τὸν σοφὸν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέα· καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τῆς παραδόσεως ἀπόδοσις τοῦ Ἄσματος τῶν ἁσμάτων εἰς τὸν Σολομῶντα ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ ἐμμέσως εἰς τὴν πρὸς τοῦτον συσχετίσιν τῶν Ὁδῶν, καθόσον ἐν αὐταῖς (3,3-5. 42,9-12) ἀναφαίνεται ἔστω καὶ δευτερευόντως ἡ διὰ τοῦ ἱεροῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου ἐξεικόνισις τῶν σχέσεων Θεοῦ καὶ Ἰσραὴλ, οὐσα ἰδίᾳ ἐκδηλὸς ἐν τῷ Ἄσματι τῶν ἁσμάτων.

β'. Περιεχόμενον καὶ φιλολογικὸς χαρακτήρ

Ἡ ὑπὸ ἐξέτασιν συλλογὴ σύγκειται, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐκ 42 (41) ᾠδῶν, ὧν κύρια θέματα εἶναι ἡ θέωσις τῆς ψυχῆς, ἡ ἐνανθρώπησις, ἡ εἰς Ἄδου κάθοδος τοῦ λυτρωτοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ εἰς οὐρανούς ἄνοδος αὐτοῦ (πρβ. τὰς ᾠδὰς 7. 17. 19. 35. 41). Ἡ πρὸς διάκρισιν πηγῶν ἢ παρεμβολῶν ἀσκηθεῖσα ἐπὶ τοῦ περιεχομένου φιλολογικῆ κριτικῆ δὲν ἔχει τελεσφορήσει. Ἀποδοτικῆ δὲ κατ' οὐσίαν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ χρῆσις τῆς μορφολογικῆς, τ.ἔ. τῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μορφῆς ἀφορώσης, μεθόδου. Οὕτω, ὡς ἔχει ὑποστηρίξει ὁ A b r a m o w s k i⁶, δύναται νὰ γίνῃ σαφῆς διάκρισις τριῶν τύπων τοῦ φιλολογικοῦ εἶδους τῶν Ὁδῶν Σολομῶντος· διδακτικοῦ, κοινοτικοῦ καὶ ἀτομικοῦ. Εἰς τοὺς τρεῖς τύπους τούτους κατανέμονται αἱ Ὁδαὶ ὡς κάτωθι.

1) Εἰς τὸν διδασκτικὸν τύπον, τ.ἔ. τὴν διδακτικὴν ποίησιν (γερμ. *Lehrdichtung*), ἀνήκουν αἱ ᾠδαὶ 32 (περὶ χάριτος, πρβ. 6: γνῶσις. 14: δέησις. 20: ἀληθινὴ θυσία κ.ἄ.), 12 (περὶ Λόγου, πρβ. 16⁷ περὶ δημιουργίας) καὶ 23 (ἡ ἐξ οὐρανοῦ ἐπιστολή).

2) Εἰς τὸν κοινοτικὸν τύπον, τ.ἔ. τὰ κοινοτικὰ ἄσματα (γερμ. *Gemeindelieder*) ἀνήκουν αἱ ᾠδαὶ 4 (περὶ τοῦ τόπου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εἰς τοὺς

6. R. A b r a m o w s k i, *Der Christus des Salomooden*, ZNW 35 (1936), σ. 44-69.

7. H. M. S l e e, *The sixteenth Ode of Solomon*, JThSt 15 (1914), σ. 454 ἐξ.

πιστούς θείων δωρημάτων), 16 (περί ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος), 13 καὶ 20 (ὁ οὕτω πως καλούμενος περί ἐσόπτρου λόγος, δι' οὗ παρέχονται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ᾠδαῖς ταύταις ἠθικαὶ διατάξεις), 30 (κλήσις πρὸς τὴν ζῶσαν πηγὴν τοῦ Κυρίου) καὶ 39 (περί τῶν ἰσχυρῶν ποταμῶν τοῦ Θεοῦ). Αἱ ᾠδαὶ 8, 9 κ.ἀ. εἶναι μεικτοὶ τύποι.

3) Εἰς τὸν ἀτομικὸν τύπον, τ.ἔ. τὰς ἀτομικὰς ᾠδὰς (γερμ. Individualoden) ἀνήκουν πλείονες τῶν δύο τρίτων τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ᾠδῶν τῆς συλλογῆς. Ἐν αὐταῖς (1: ὁ Κύριος ὡς στέφανος, 3: σύζευξις μετὰ τοῦ Κυρίου, 7: ἐνανθρώπησις, 10.11: ἡ φυτεία τοῦ Ὑψίστου, 12: ὁ Λόγος, 15, 16: ὕμνος εἰς τὸν δημιουργόν, 17: ὁ λυτρωθεὶς λυτρωτής, 18, 1-10, 19: τὸ πνευματικὸν γάλα καὶ ὁ τοκετὸς τῆς παρθένου, 20 ἐξ, 27: τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, 35: ἡ εἰς οὐρανοὺς ἀνοδος τῆς ψυχῆς, 38, 42: ὁ θρίαμβος τοῦ λυτρωτοῦ) ἀτομὸν τι ἐκφράζει τὰς θρησκευτικὰς τοῦ ἐμπειρίας εἰς ὕψος ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν Ψαλμῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῶν κουμρανικῶν Εὐχαριστηρίων ὕμνων (χωδαῖς). Ἐν ταῖς ᾠδαῖς 24⁸ καὶ 31 γίνεται λόγος περὶ παθῶν τοῦ Κυρίου. Καθαροὶ τύποι προσευχῆς εἶναι αἱ ᾠδαὶ 14 (δεητικὴ ἢ ἱκετήριος προσευχή) καὶ 25 (εὐχαριστήριος προσευχή). Αἱ ᾠδαὶ 22 καὶ 26 εἶναι ὕμνοι, τ.ἔ. περιγραφικὰ λατρευτικὰ ἄσματα πρὸς αἶνον τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι φανερόν ὅτι οἱ τρεῖς τύποι οὗτοι δὲν διατηροῦνται πάντοτε ἀμigeῖς. Τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐν τῷ βίῳ θέσει τῶν ᾠδῶν ὡς ἐμφαίνει προπαντὸς ἡ 41η, ἐν ᾗ προφανῶς περιέχεται λειτουργία (κοινοτικὸς ὕμνος, ἀτομικὴ ὁμολογία, κοινοτικὴ ὁμολογία). Ἐρευνηταὶ τινες, ὧν ἄξιοι ἰδίας μνείας ὁ Bernard καὶ ὁ Daniélu, συνδέουν τὰς ᾠδὰς πρὸς τὸ βάπτισμα καὶ οὕτω θεωροῦν αὐτὰς βαπτιστικοὺς ὕμνους. Ὁ δὲ Gamber⁹ θεωρεῖ αὐτὰς ὡς παλαιοχριστιανικὰ ἄσματα διὰ τὸ ἱερὸν δεῖπνον.

γ'. Γένεσις

Γλωσσα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνητῶν (Rendel Harris¹⁰, Wellhausen¹¹, Schulthess, Gunkel, Batiffol, Fran-

8. E. E. Fabbri, El enigma de la 24^a oda de Salomon, Ciencia y Fe 16 (1960), σ. 383-398.

9. K. Gamber, Die Oden Salomos als altchristliche Gesänge beim heiligen Mahl, Ostkirchliche Studien 15 (1966), σ. 182-195.

10. Πρώτη ἔκδοσις, σ. 46-47.

11. J. Wallhausen, Göttingische gelehrte Anzeigen, 1910, σ. 629-641, ἰδίᾳ σ. 631: «Die Oden Salomos sind ebenfalls aus dem Griechischem übersetzt, welches hier wohl auch die Ursprache war» καὶ σ. 639: «Der Begriff Gottes und des religiösen Verhältnisses zu ihm ist so unjüdisch wie möglich».

kenberg, Connolly¹², Tondelli, Philonenko, Quasten, Eissfeldt, Nauck, Klijn¹³ κ.ά.)¹⁴ φρονούν, ἔστω καὶ μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως, ὅτι γλώσσα τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνική, ἣς ὠρισμένα στοιχεῖα δύνανται νὰ ἀνευρεθοῦν διὰ τῆς κοπτικῆς μεταφράσεως. Ἡ τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Harnack καὶ τοῦ Grimme καὶ ὕστερον ὑπὸ τοῦ Carmignac¹⁵ ὑποστηρικθεῖσα ὑπόθεσις περὶ ἐβραϊκοῦ πρωτοτύπου, μεταφρασθέντος εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἔπειτα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς εἰς τὴν συριακὴν δὲν ἔχει εὐρεῖ εὐρεῖαν ἀπήχησην. Τοῦναντίον ἡ, ἔστω καὶ ἐπιφυλακτικῆ, γνώμη ἄλλων ἐρευνητῶν (Bruston¹⁶, Bernard, Abbott¹⁷, Rendel Harris/Mingana, de Zwaan¹⁸, Adam¹⁹, Vöobus²⁰, Emerton²¹ κ.ά.) ὅτι πρωτότυπον κείμενον εἶναι τὸ συριακὸν δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ἀποκλεισθῇ²². "Ὅ,τι ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν εἶναι ὅτι πιθανῶς τὸ συριακὸν κείμενον εἶναι μετάφρασις ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, βασιζομένου ἴσως ἐπὶ σημειτικοῦ τινος ἔργου (Abbott, Baumgartner²³, Schulz). Ἀνασύστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἐπεδίωξε τῶ

12. R. H. Connolly, Greek the original Language of the Odes of Solomon, JThSt 14 (1913), σ. 530-538.

13. A. F. J. Klijn, ἐν M. Simon, Aspects du Judéo-Christianisme, Paris 1965, σ. 167-179: The influence of Jewish theology.

14. Καὶ παρ' ἡμῶν ὁ Π. Ἰ. Μπρατσιώτης (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Π. Διαθήκην, Ἀθήναι 1937, σ. 629), καὶ ὁ Β. Τσάκωνας.

15. J. Carmignac, Les affinités quimrâniennes de la onzième Ode de Salomon, RQ 3 (1961/62), σ. 71-102, 4 (1963), σ. 429-432.

16. C. Bruston, Les plus anciens cantiques chrétiens: les Odes de Salomon, RThPh 6 (1911), σ. 465-497.

17. E. A. Abbott, The original Language of the Odes of Solomon, JThSt 14 (1913), σ. 313 ἔξ.

18. J. de Zwaan, The Edessene Origin of the Odes of Solomon, Quantulacumque Kirsopp Lake, London 1937, σ. 285-302.

19. E. Adam, Die ursprüngliche Sprache der Salomo-Oden, ZNW 52 (1961), σ. 141-156.

20. A. Vöobus, Die Originalsprache der Oden Salomos, Le Muséon (1962), σ. 275-290.

21. S. A. Emerton, Some Problems of Text and Language in the Odes of Solomon, JThSt 18 (1967), σ. 372-406.

22. Ὁ Π. Χρήστου φρονεῖ ὅτι «καὶ Ὡδαὶ Σολομώντος, τῶν ὁποίων ἡ σύνταξις συνέπεσε μὲ τὸν χρόνον τῆς διγλωσσίας τοῦ συριακοῦ χριστιανισμοῦ, ἐγράφησαν ταυτοχρόνως εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν συριακὴν».

23. W. Baumgartner, Das trennende Schwert: Oden Salomos 28,4, ἐν Bertholet — Festschrift, Tübingen 1950, σ. 50-57 = Zum AT und seiner Umwelt, 1959, σ. 274-281. (σ. 50: «wahrscheinlich geht unser syrischer Text aber doch auf einen griechischen zurück, dem vielleicht ein semitisches Original zugrunde liegt»).

1911 ὁ W. Frankenberg δι' ἐπαναμεταφράσεως ἐκ τῆς συριακῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

Θρησκευτικὸν περιβάλλον. Ἐρευνηταὶ τινες (Harnack, Spitta, Grimme, Diettrich) ἔχουν ὑποστηρίξει ἰουδαϊκὴν προέλευσιν τῶν ᾿Ωδῶν. Ἀποδίδουν δηλ. τὴν ἀρχικὴν συλλογὴν εἰς ἰουδαῖον ποιητὴν καὶ θεωροῦν τὰ μὴ ἰουδαϊκὰ στοιχεῖα ὡς παρεμβολάς, γενομένας ὑπὸ χριστιανοῦ διασκευαστοῦ. Τὸ ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα εἶναι ὅτι ἐν τοῖς πάλαιοις καταλόγοις τῶν κανονικῶν βιβλίων τῶν θείων Γραφῶν αἱ ᾿Ωδαι συγκαταλέγονται εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς Π. Διαθήκης ὁμοῦ μετὰ τῶν Ψαλμῶν Σολομῶντος. Τοῦτο ὅμως ὀφείλεται εἰς τὴν εἰς τὸν Σολομῶντα ἐσφαλμένην ἀπόδοσιν τῶν ᾿Ωδῶν, ἥτις δὲν διεγνώσθη ὡς τοιαύτη ὑπὸ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν συγγραφέων. Ὅτι δὲ πολλαχοῦ τῶν ᾿Ωδῶν ὑπάρχουν φράσεις ὑπενθυμίζουσαι τὸ ὕφος τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἰδίᾳ τῶν Ψαλμῶν δύναται ἐξ ἴσου νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἔνδειξις ἰουδαιοχριστιανικῆς προελεύσεως. Ἐξ ἄλλου ἡ καταφανὴς ἐνότις τοῦ ὕφους δὲν εὐνοεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ Harnack θεώρησιν τῶν χριστιανικῶν στοιχείων ὡς παρεμβολῶν. Διὰ τοὺς λόγους λοιπὸν τούτους ἡ περὶ ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τῶν ᾿Ωδῶν ὑπόθεσις δὲν εὐρίσκει πλέον ἀπήχησιν.

Ἐπικρατεῖ δ' ἐκτοτε ἡ ἀντίληψις τῆς ἐκ χριστιανικοῦ περιβάλλοντος προελεύσεως τῶν ᾿Ωδῶν. Ὁ Licht παρατηρεῖ ὅτι ἐκ τῶν 41 ᾿Ωδῶν 16 εἶναι καταφανῶς χριστιανικαί, 11 πιθανῶς χριστιανικαί καὶ 14 οὐχὶ κατ' ἀνάγκην χριστιανικαί. Ὁ καθορισμὸς ὅμως τοῦ πρὸς ὃ συνδέονται αἱ ᾿Ωδαι εἴδους τοῦ χριστιανικοῦ περιβάλλοντος εἶναι λίαν δυσχερής. Τὸ ἀνακῦπτον δηλ. ζήτημα εἶναι ἐὰν τὸ περιβάλλον τοῦτο εἶναι γνωστικὸν ἢ ἰουδαιοχριστιανικόν.

Ἡ ἐν τῷ γνωστικῷ ἔργῳ Πίστις Σοφία παράθεσις πέντε ᾿Ωδῶν ἐμφαίνει ὅτι ἡ τῶν ᾿Ωδῶν συλλογὴ ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς γνωστικούς τοῦ β' ἡμισσεος τῆς 3ης ἐκ/δος μ.Χ. καὶ ἀπέλαυε παρ' αὐτοῖς κύρους²⁴. Κατὰ τὸν Gunkel, τὸν Gressmann, τὸν Bultmann²⁵, τὸν Schulz κ.ἄ. ἡ ἰδεολογικὴ ὕψη καὶ ἡ ὑπαρξιακὴ ἀντίληψις τῶν ᾿Ωδῶν Σολομῶντος εἶναι σαφῶς γνωστικαί. Θέματα δὲ τῶν ᾿Ωδῶν εὐρίσκονται καὶ ἐν γνωστικοῖς κειμένοις, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Stölteν συνταχθέντι ἐκτενεῖ καταλόγῳ²⁶. Κατὰ τοὺς εἰρημένους ἐρευνητὰς γνωστικὰ ἐν ταῖς ᾿Ωδαῖς στοιχεῖα δύναται νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἐξῆς· ἡ μυθολόγησις ἐννοιῶν, ἰδεῶν καὶ προ-

24. W. H. Morell, *The Odes of Solomon and the Pistis Sophia*, *JThSt* 13 (1912), σ. 29 ἐξ.

25. R. Bultmann, *Das Evangelium des Johannes*, MeyerK II (1941¹⁰), 1959¹⁶. Ἀγγλ. μετάφρ. *The Gospel of John*, Oxford 1971. Index sub voce.

26. W. Stölteν, *Gnostische Parallelen zu den Oden Salomos*, *ZNW* 13 (1912), σ. 29-58.

σώπων καὶ ἡ ὑποστατικὴ διαφοροποίησις αὐτῶν· ἡ περὶ τῆς εἰς Ἄδου καθόδου ἀντίληψις μαρτυρουμένη πολλαχοῦ, γενικώτερον ἐν 22,1-11 καὶ εἰδικώτερον ἐν 17,6. 28,10.41,8 (ὁ λυτρωτῆς ὡς ξένος), 28,7 ἐξ. 42 (φαινομενικὴ ἤττα τοῦ λυτρωτοῦ), 22,5 ἐξ. 41,9 (ἡ θεία βοήθεια), 42,11 ἐξ. (κατατρόπωσις τοῦ Ἄδου ὑπὸ τοῦ λυτρωτοῦ), 42 (ἀνέγερσις τῶν νεκρῶν), 17,8 ἐξ. (ἐλευθέρωσις αὐτῶν), 21,2. 38,1 ἐξ. (ἄνοδος τοῦ λυτρωτοῦ)· ἡ περὶ ὑπάρξεως ἀντίληψις, οὔσα ἐν ταῦτῳ τὸ κεντρικὸν σημεῖον περὶ τὸ ὁποῖον στρέφεται τὸ προσφερόμενον ποικίλον ὑλικόν: ὁ λόγος εἶναι τὸ «πλήρωμα τῶν αἰώνων» (7,14), «ἔδωκεν αὐτὸν ὁ Ὑψιστος τοῖς κόσμοις αὐτοῦ» (12,4), καλεῖται «ἐννοια» τοῦ Πατρὸς (12,7 κ.ἀ.), εἶναι ὁ διὰ μέσου τῶν ἐχθρικῶν ὑδάτων πρόδρομος Χριστός (39), ἡ κάθοδος τοῦ Λόγου παρίσταται ὡς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς πεμφθεῖσα ἐπιστολὴ (23,5-8)²⁷ καὶ ὁ ἐπὶ τῆς γῆς γάμος τοῦ καταχθονίου ζεύγους αἰώνων διὰ τοῦ μεθυστικοῦ του οἴνου διαφθείρει ὅλον τὸν κόσμον (38,9 ἐξ.).

Κατ' ἀντιδιαστολὴν ὅμως πρὸς πάσας σχεδὸν τὰς μορφὰς τοῦ γνωστικισμοῦ ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἀνάγεται εἰς ἐχθρικὴν πρᾶξιν ἀντιθέου δημιουργοῦ. Ἡ διαρχία προσδιορίζει μὲν τὴν σωτηριολογίαν διὰ τῆς τυπικῶς γνωστικῆς ιδέας περὶ προορισμοῦ (5,4. 18,12 ἐξ. 24,10 ἐξ. κ.ἀ.), ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν κοσμολογίαν, καθόσον ὁ κόσμος ἔχει δημιουργηθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ τοῦ Λόγου Του (12.16. Ἔτι δὲ 4,14 ἐξ. 7,9). Ἡ προέλευσις τῆς ἀντιθέου σφαίρας, κατ' ἀξιοπαρατήρητον ἀντιδιαστολὴν πρὸς ἄλλα γνωστικὰ συστήματα, δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὴν αὐτοανάπτυξιν τῆς θεότητος. Ἐξ ἄλλου ἐν 7,20 ἐξ. 22,11 ἐξ. 23 προσφέρεται ἐσχατολογικὸν εἰκονικὸν ὑλικόν. Οὕτω ἡ μυθολογικὴ κοσμολογία ἐν μέρει μειοῦται, ἢ τοῦλάχιστον τροποποιεῖται, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ δημιουργίας ιδέας τῆς Π. Διαθήκης.

Τὰ ὡς ἄνω εὐλόγως πείθουν τὸν Schulz νὰ συμμερισθῆ τὴν περὶ πρελεύσεως τῶν Ὁδῶν Σολομῶντος ἐκ σχετικῶς πρῶιμου γνωστικισμοῦ γνώμην, ὡς αὕτη ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Bultmann²⁸. Ὁ δὲ χριστιανικὸς χαρακτήρ τοῦ γνωστικισμοῦ τούτου ἔχει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schulz, πρὸ πολλοῦ διαπιστωθῆ· ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ (7), ὁ τοκετὸς τῆς παρθένου (19,6 ἐξ.), ἁγία Τριάς (19,2 ἐξ. 23,22), ἡ ὑπάρξις μόνον ἐνὸς Χριστοῦ (41,15 ἐξ.), ὁ λόγος, ὁ Χριστός, ὁ υἱὸς καὶ ὁ λυτρωτῆς εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον (7,7. 9,3. 42,18 κ.ἀ.), ἡ τῆ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσει βάπτισις (24), ὁ σταυρικὸς θάνατος (27,3. 42,1 ἐξ.), ἡ ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ (42,6) καὶ ὁ θρίαμβος αὐτοῦ (6).

Μεταξὺ τῶν Ὁδῶν Σολομῶντος καὶ βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης (Εὐαγ-

27. Τὸ χωρίον τοῦτο ὑπενθυμίζει ἀντίστοιχα χωρία τῶν Πράξεων Ὁμαῶ (49: ἄσμα τοῦ μαργαρίτου) καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ἀληθείας (10,35).

28. R. Bultmann, μν. ξ, σ. 13 ἐξ.

γελίου κατὰ Ἰωάννην, ἐπιστολῶν Ἰωάννου, Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου, Ἐπιστολῆς Α' Πέτρου²⁹ κ.ά.) παρατηροῦνται στεναί σχέσεις. Ἰδιαιτέρως ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ πρὸς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον συγγένεια, ὡς ἐξετάζεται αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Bultmann³⁰. Αἱ σχέσεις πρὸς τὴν μανδαϊκὴν παράδοσιν, τὰς Πράξεις Θωμᾶ (ιδίᾳ πρὸς τὸ ἔσμα τοῦ μαργαρίτου)³¹ καὶ τὴν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Ἰγνατίου (θ. περὶ τὸ 110 μ.Χ.) παράδοσιν περὶ Χριστοῦ, ὡς ἐξετάζεται αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Schlier³² καὶ τοῦ Abramowski, ἐμφαίνουσι τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Οὐδαμοῦ ὅμως τῶν ᾠδῶν μνημονεύεται Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής. Πρόδηλοι εἶναι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schulz, καὶ αἱ πρὸς τὸ κήρυγμα τῆς Κ. Διαθήκης διαφοραὶ ἀπουσιάζει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ³³, ἐξαιρέται ἡ ὑπερνίκησις τῆς πλάνης καὶ οὐχὶ τὸ περὶ τῶν παθῶν κήρυγμα τοῦ ἑλληνιστικοῦ χριστιανισμοῦ (Ρωμ. 8,3. Φιλιπ. 2,6 ἐξ. Γαλ. 4,4 ἐξ. καὶ ἡ τῶν παθῶν ἱστορία ἐν τῷ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίῳ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν πηγὴν Q) καὶ ὑποχωρεῖ ἡ ἠθικοπαραινετικὴ ἰδεατότης, διὸ καὶ δὲν ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἁμαρτία.

Ἄξια ὡσαύτως ἰδίας μνείας εἶναι ἡ θέσις, ἣν ἔναντι τοῦ δυσχερεστάτου προβλήματος τοῦ θρησκευτικοῦ περιβάλλοντος τῶν ᾠδῶν λαμβάνει ὁ Baumgartner³⁴, συμμεριζόμενος καὶ δικαίων τὴν περὶ τούτων ἄποψιν τῶν Wellhausen, Gunkel καὶ Gressmann. Αἱ ᾠδαί, λέγει, εἶναι γέννημα χριστιανικῆς γνώσεως, συνηρτημένης πρὸς τινὰ προχριστιανικὴν ἀνατολικὴν γνῶσιν καὶ ἐχούσης κοινὰ τινὰ μετὰ τῆς μανδαϊκῆς γραμματείας.

Οἱ πλεῖστοι ὅμως τῶν ἐρευνητῶν (Rendel Harris, Hausleiter³⁵, Batiffol, Frankenberg, Bruston, Connolly³⁶, Bernard, Stölten, Kittel³⁷, Leclercq, Danié-

29. W. K. L. Clarke, *The First Epistle of St. Peter and the Odes of Solomon*, JThSt 15 (1914), σ. 47 ἐξ.

30. R. Bultmann, μν. ξ., Index sub voce.

31. A. F. J. Klijn, *The Acts of Thomas: Introduction-Text-Commentary* (Suppl NT V), Leiden 1962.

32. H. Schlier, *Religionsgeschichtliche Untersuchungen zu den Ignatius-Briefen*, 1929.

33. R. Terzoli, *Repertorio dei nomi divini nelli Odi di Salomone*, *Vetera Christianorum* 11 (1974), σ. 125-140.

34. W. Baumgartner, μν. ξ., σ. 50.

35. J. Haussleiter, *Der judenchristliche Charakter der Oden Salomos*, ThBl (1910), σ. 265-276.

36. R. H. Connolly, *The Odes of Solomon: Jewish or Christian?*, JThSt 13 (1912), σ. 298-309.

37. G. Kittel, *Die Oden Salomos überarbeitet oder einheitlich?*, (BWAT 16) Leipzig 1914. Μετ' ἐκτενοῦς βιβλιογραφίας καὶ συριακοῦ λεξιλογίου.

lou³⁸, Charlesworth³⁹ κ.λ.) δέχονται ιουδαιοχριστιανικήν προέλευσιν τῶν Ὑδῶν. Οἱ Newbold⁴⁰, Burney⁴¹, καὶ Braun⁴² φρονοῦν ὅτι ποιητὴς αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ ἐξ Ἑδέσσης σύρος γνωστικός Βαρδάνης ἢ Βαρδησάνης (154-222 μ.Χ.). Ὁ Carmignac⁴³ θεωρεῖ αὐτὰς κουμρανοχριστιανικάς. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐρευνητὴν ὁ ποιητὴς ἦτο κουμρανός, γενόμενος μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου, πρὶν οὗτος γράψῃ τὸ ὁμώνυμον εὐαγγέλιον. Τὴν γνώμην ταύτην ἀντικρούει ὁ Rudolph⁴⁴.

Αἱ μεταξὺ τῶν Ὑδῶν Σολομῶντος καὶ τῶν κουμρανικῶν συγγραφῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν Εὐχαριστηρίων ὕμνων (ἡδαγῶθ), σχέσεις⁴⁵ δυσκόλως δύνανται νὰ ἀμφισβητηθοῦν. Ἀφοροῦν δ' αὐταὶ εἰς τὴν μορφήν, τὴν ψυχικὴν διάθεσιν καὶ τὴν θρησκευτικὴν νοοτροπίαν, ἀλλ' ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκλείουν εὐρύτεραν συσχέτισιν πρὸς τὸν ιουδαϊσμόν, ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Ὑδῶν ὡς ιουδαιοχριστιανικῶν εἶναι προσφιέστερος τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτῶν ὡς κουμρανοχριστιανικῶν. Κατὰ τὸν Licht, παρότι οὐδεμία τῶν Ὑδῶν περιέχει θετικῶς ιουδαϊκὸν ὕλικόν, δύνανται αὐταὶ νὰ καταταχθοῦν μετὰ τῶν Εὐχαριστηρίων ὕμνων (ἡδαγῶθ) εἰς τὸ αὐτὸ φιλολογικὸν εἶδος, καθόσον ἀμφότεραι αἱ συλλογαὶ αὐταὶ χαρακτηρίζονται ὑπὸ ὑψηλῆς ποιητικῆς περιγραφῆς βαθείας προσωπικῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας, στρεφομένης περὶ τὰ θέματα ἐκλογῆς καὶ σωτηρίας, ὑπὸ ποιητικῆς συνθέσεως χαλαροῦ παραλληλισμοῦ τῶν μελῶν, ὑπὸ τινων σχημάτων ὕφους καὶ ὑπὸ τινων ἀσυνήθων μεταφορῶν, οἷαι ἢ σταθερὰ ἐδραίωσις, τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένα δένδρα καὶ ἢ εἰς τὰ ὕψη ἄρισ. Ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς παρατηρεῖ ὅτι παρὰ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κοινῶν μεταφορῶν τούτων ὑπόδειξιν ὅτι εἶναι τῶν Ὑδῶν ἔχουν ιουδαϊσσοκταρικὴν προέλευσιν δὲν εἶναι πιθανόν τοῦτο· ὅτι ὁ δογματικὸς τύπος τοῦ ὑπὸ τῶν Ὑδῶν ἐκφραζομένου χριστιανισμοῦ δὲν δύναται εὐκόλως νὰ καταταχθῇ, δεδομένου ὅτι ὑπάρχουν σχέσεις τινὲς πρὸς τὸν γνωστικισμόν· ὅτι ὁ τύπος

38. J. Daniéλου, *Théologie du Judéo-Christianisme*, Paris 1958, σ. 40-43.

39. J. H. Charlesworth, *The Odes of Solomon, not gnostic*, *Cath. Bibl. Quarterly* 31 (1969), σ. 357-369.

40. W. R. Newbold, *Bardaisan and the Odes of Solomon*, *JBL* 30 (1911), σ. 161-204.

42. C. F. Burney, *The Aramaic Origin of the Fourth Gospel*, 1922, σ. 159-171.

42. F. M. Braun, *Jean le Théologien et son Évangile dans l'Église ancienne*, Paris 1959, σ. 224-251 (ἰδίᾳ σ. 238-242).

43. J. Carmignac, *μν. ξ.*, σ. 100 ἐξ.

44. K. Rudolph, *War der Verfasser der Oden Salomos ein Qumranchrist?* *RQ* 4 (1964), σ. 523-555.

45. H.-J. Schoeps, *Habakuk-Kommentar und Oden Salomos*, *ZRGG* 3 (1951), σ. 328-331. — J. H. Charlesworth, *Les Odes de Salomon et les manuscrits de la Mer Morte*, *RB* 77 (1977), σ. 522-549.

οὗτος ἀσφαλῶς εἶναι πρόωμος· ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ δυνατότης τῆς ὑπὸ τῶν ᾿Ωδῶν ἐκπροσωπήσεως χριστιανικῆς ομάδος δεχθείσης τὴν ἐπίδρασιν τῆς κουμρανικῆς ἢ ἄλλης τινὸς ἰδιαζούσης ἰουδαϊκῆς κοινότητος δὲν δύναται νὰ ἀπορριφθῇ· καὶ ὅτι, καὶ οὕτω νὰ ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἡ τοιαύτη ἐπίδρασις ἀναφαίνεται ὀλιγώτερον ἢ ἐν ἄλλαις χριστιανικαῖς συγγραφαῖς.

Τόπος. Ὡς πρὸς τὸν τόπον συγγραφῆς τῶν ᾿Ωδῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ μετὰ βεβαιότητος, ὅτι οὗτος εἶναι ἡ Αἴγυπτος ἢ ἡ Συρία. Πλὴν ὅμως διὰ τῶν ἐν ἔτει 1946 ἐγγύς τοῦ Nag Hammadi (100 χλμ. βορείως τοῦ Λουξορ), τ.ἔ. ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ παλαιοῦ Χηνοβοσκίου ἔθα τὸ πρῶτον εἶχον ἐγκατασταθῆ οἱ μόναχοι τοῦ Παχωμίου, εὐρεθέντων κοπτικογνωστικῶν παπύρων⁴⁶ ἢ περὶ τὰς ᾿Ωδὰς Σολομώντος ἔρευνα ἔχει εἰσέλθει εἰς νέαν φάσιν. Τὰ ὑπὸ τοῦ Schenke, τοῦ Grant καὶ τοῦ Braun ἐξετασθέντα παράλληλα χωρία τῶν ᾿Ωδῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀληθείας⁴⁷, τ.ἔ. τοῦ ἐν τῷ Codex Jung⁴⁸ 2ου κατὰ σειρὰν ἔργου προξενούν ζωηρὰν αἴσθησιν. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς κειμένοις ὁ κόσμος θεωρεῖται μηδὲν (CJ 17,18-25 = ᾿Ωδ. 34,4⁴⁹ ἐξ.), ἢ πλάνη εἶναι προσωποποιημένη ἀντίθεος δύναμις (CJ 22,16-20=

46. Σ. Ἀγουρίδου, Τὰ γνωστικὰ χειρόγραφα τοῦ Nag Hammadi, ὁ κῶδιξ Jung..., Ἀθῆναι 1959.—Γ. Γαλίτου, Οἱ κοπτικοὶ πάπυροι τοῦ Nag-Hammadi καὶ ἡ σημασία αὐτῶν διὰ τὴν ἐπιστήμην τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τοῦ πρώτου χριστιανισμοῦ, Ἀθῆναι 1960.—B. Altaner/A. Stuiber, Patrologie, σ. 102 ἐξ., 563 ἐξ.—Π. Χρήστου, Ἑλλην. Πατρολογία, τόμ. Β', σ. 116-122. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔργοις τούτοις εὐρίσκει τις ἐκτενῆ βιβλιογραφίαν.

47. Ἐκδοσις κοπτικοῦ κειμένου: M. Malinine/H. Ch. Puech/G. Quispel, Evangelium Veritatis, Zürich 1956.—Τῶν αὐτῶν καὶ W. Till, Evangelium Veritatis, Supplementum, Zürich 1961.—H.-M. Schenke, Die Herkunft des sogenannten Evangelium Veritatis, Berlin 1958.—E. Segelberg, Evangelium Veritatis. A Confirmation Homily and its Relations to the Odes of Solomon, OrSuec 8 (1959), σ. 3-42.—W. Till, ἐν ZNW 50 (1959), σ. 165-185 (μετάφρασις).—J. E. Ménard, L'évangile de vérité. Réversion grecque et commentaire, Paris 1962.—B. Altaner/A. Stuiber, μν. ξ., σ. 103 ἐξ., 564 ἐξ.—Π. Χρήστου, μν. ξ., σ. 274 ἐξ., 298.—Ἡ ἐν τῷ Codex Jung γνωστικῆ συγγραφῇ αὕτη εἶναι ἀτίτλος. Ἐρευνῆται τινες θεωροῦν τὰς ἀρκτικὰς τῆς λέξεως «Τὸ εὐαγγέλιον ἀληθείας» ὡς τὸν τίτλον αὐτῆς, βλέπουσιν ἐν αὐτῇ τὸ ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου (Ἐλεγχος III, 11, 9) μνημονευόμενον Evangelium Veritatis τῶν βαλεντινιανῶν καὶ εἰκάζουν ὅτι συγγραφεὺς αὐτῆς εἶναι ὁ Βαλεντίνος. Ἀλλὰ τὸ οὕτω πως καλούμενον Εὐαγγέλιον ἀληθείας δὲν εἶναι εὐαγγέλιον ἀλλ' ὀμιλία. Ἐνεκα τούτου ἄλλοι ἐρευνῆται ἀμφισβητοῦν τὴν ταυτότητα ἀμφοτέρων τῶν ἔργων. Τὸ Εὐαγγέλιον ἀληθείας ὅμως δὲν περιέχει τι τὸ βαλεντινιανὸν καὶ ἔρχεται εἰς σχέσιν πρὸς τὰς ᾿Ωδὰς τοῦ Σολομώντος· βλ. H.-M. Schenke, λ. Evangelium der Wahrheit, ἐν RHH I, σ. 457.

48. Ὁ ἐκ Nag Hammadi κῶδιξ οὗτος εὐρίσκεται νῦν ἐν τῷ C. G. Jung-Institut τῆς Ζυρίχης.

49. van Unnik, Od. 34,4, JThSt (1936), σ. 172-175.

᾽Ωδ. 38,6-14) καὶ ἡ λυτρωτικὴ γνῶσις κατ' οὐσίαν εἶναι γνῶσις τοῦ ἐνὸς Θεοῦ (CJ 24,11-18=᾽Ωδ. 6,6. 7,21 κ.ά.). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schenke, διὰ τὴν περὶ προορισμοῦ δοξασίαν, τὴν ἐσχατολογίαν καὶ τὴν περὶ Ἄδου ἀντίληψιν. Εἰρήσθω ὡσαύτως ὅτι ἡ ἐν ᾽Ωδ. 19,1 ἐξ. ἀξιοπαρατήρητος φράσις «οἱ μαστοὶ τοῦ Πατρὸς» ἀπαντᾷ καὶ ἐν CJ 24,9-11. Κατὰ ταῦτα αἱ ᾽Ωδαὶ Σολομῶντος ἀνήκουν μετὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀληθείας εἰς τοὺς αὐτοὺς γνωστικούς κύκλους τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Schenke, ὁ Schulz κ.ά., ἀντιτιθέμενοι πρὸς τοὺς Malinine, Puech καὶ Quispel, δὲν θεωροῦν ὡς ποιητὴν τῶν ᾽Ωδῶν τὸν ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁρμώμενον γνωστικὸν Βαλεντινὸν (θ. 160 μ.Χ.).

Πολλοὶ ἐρευνηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ Daniélou, παρατηροῦντες τὰς τῶν ᾽Ωδῶν ὁμοιότητάς πρὸς τὴν συριακὴν ὑμνολογίαν καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἔργα Ἐφραΐμ τοῦ σύρου (π. 306-373 μ.Χ.) δέχονται σχεδὸν ἀνεπιφυλάκτως ὡς τόπον συγγραφῆς αὐτῶν τὴν Συρίαν. Ὁ Burney καὶ ὁ Grant⁵⁰ συνδέουν αὐτάς πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ de Zwaan⁵¹ συνδέει αὐτάς πρὸς τὴν Ἔδεσσαν.

Χρόνος. Ὁ terminus ante quem τῶν ᾽Ωδῶν παρέχεται διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Λακταντίου καὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου Πίστις Σοφία χρήσεως αὐτῶν. Ὁ Redel Harris ἀνάγει αὐτάς εἰς τὰ τέλη τῆς 1ης ἐκ/δος μ.Χ. Ὁ Licht θεωρεῖ τὰς ᾽Ωδὰς ὡς συλλογὴν πρώιμων χριστιανικῶν ποιημάτων τῆς 1ης ἐκ/δος μ.Χ.⁵² δυναμένων νὰ ἔχουν σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν ἰουδαϊκὴν αἰρετικὴν γραμματείαν. Ὁ Carmignae, πιθανολογῶν ἐπὶ τῇ βάσει ὑποδηλουμένης μνείας τοῦ ναοῦ ἐν ᾽Ωδ. Σολ. 4,1-2 καὶ ἐκλαμβάνων τὴν μνείαν ταύτην ἔνθεν μὲν ὡς ἱστορικὴν, ἔνθεν δὲ ὡς ἀλληγορικὴν, συνάγει ἀντιστοίχως ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν ᾽Ωδῶν δύναται νὰ εἶναι εἴτε προγενεστέρα τῆς ἐν ἔτει 70 μ.Χ. καταστροφῆς τοῦ ναοῦ καὶ πιθανῶς παλαιότερα παντὸς ἄλλου ἀκανονίστου χριστιανικοῦ ἔργου εἴτε κατὰ τινὰς δεκαετίας μεταγενεστέρα ταύτης (μεταξὺ 70 καὶ ἀρχῶν 2ας ἐκ/δος μ.Χ.). Ὁ Quasten, ὁ Schulz, ὁ Nauck, κ.ά. προτείνουν τὸ α' ἡμισυ τῆς 2ας ἐκ/δας μ.Χ. Κατὰ τὸν Daniélou ὁ ἰουδαιοχριστιανικὸς χαρακτήρ τῆς θεολογίας τῶν ᾽Ωδῶν ἐπιτρέπει λίαν ἀρχαϊκὴν χρονολόγησιν ἀλλ', ὡς ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς παρατηρεῖ, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἔνθεν μὲν ὅτι ὁ τοιοῦτος χαρακτήρ δὲν ἔχρηζε τροποποιήσεως ἐν σημιτικῶ περιβάλλοντι, οἷον ἦτο τὸ συριακόν, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκεται πάλιν παρὰ τῷ Ἐφραΐμ, ἔνθεν δὲ ὅτι ἄλλα

50. R. M. Grant, The Odes of Solomon and the Church of Antioch, JBL 63 (1944), σ. 363-377.

51. J. de Zwaan, μν. ἔ., σ. 285 ἐξ.

52. Παρ' ἡμῶν ὁ Στυλ. Παπαδόπουλος (Πατρολογία, τόμ. Α', Ἀθήναι 1977, σ. 318) θεωρεῖ ὡς πιθανὸν χρόνον συγγραφῆς τῶν ᾽Ωδῶν τὰ ἔτη 90-105 μ.Χ.

ιουδαιοχριστιανικὰ ἔργα, οἷα ὁ Ποιμὴν τοῦ Ἑρμᾶ καὶ ἡ Ἐπιστολὴ τῶν ἀποστόλων, καταγόναται ἐκ τῶν μέσων τῆς 2ας ἐκ/δος μ.Χ. Ὁ Bernard καὶ πολλοὶ ἄλλοι προκρίνουσι τὸ β' ἡμισυ τῆς 2ας ἐκ/δος μ.Χ.

δ'. Τὸ ἐν ταῖς ᾿Ωδαῖς «ἐγὼ» καὶ ἡ πρὸς αὐτὸ συναφῆς θεολογία

Ὡσπερ ἐν τοῖς ψαλμοῖς τῆς Π. Διαθήκης καὶ τοῦ Κουμράν (χωδαγῶθ), οὕτω καὶ ἐν ταῖς ᾿Ωδαῖς Σολομώντος εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ἐξέτασις τῆς ἐννοίας τοῦ «ἐγὼ», τ.ἔ. τῆς ἀτομικότητος τοῦ ὑμνωδοῦ. Ἡ δὲ πρὸς αὐτὸ συνδεομένη θεολογία προϋποθέτει τὴν κατανόησιν τοῦ ἐν ταῖς ᾿Ωδαῖς ταύταις ἀφθονοῦντος εἰκονικοῦ ὕλικου⁵³. Παρότι ἕμωις πολλὰ προβλήματα ἀφορῶντα εἰς τὸ εἰκονικὸν ὕλικόν τοῦτο παραμένουν εἰσέτι ἄλυτα, τὸ ἐν αὐταῖς ἐμφανιζόμενον τριαδικὸν δόγμα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἶναι σαφές καὶ ἀνεπτυγμένον. Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου κατέχει σπουδαίαν θέσιν (8,26. 31,3. 33,11. 39,6,11) καὶ ὡς ἐν τῷ Ποιμένι τοῦ Ἑρμᾶ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἀληθείας χαρακτηρίζει ὡσαύτως τὸν Λόγον· πρβ. 6,6, ἐνθα ἴσταται παραλλήλως πρὸς τὸ Πνεῦμα.

Τὸ ἐν ταῖς ᾿Ωδαῖς «ἐγὼ» κατὰ καθαρῶς γνωστικὸν τρόπον δύναται νὰ σημαίη ἐν ἀμοιβαιότητι καὶ συμποία ὅτε μὲν τὸν Χριστόν, ὅτε δὲ τὸν πιστόν. Ἐν τῷ «ἐγὼ» δηλ. τούτῳ διακρίνονται δύο προσωπικὰ κέντρα· «συγκέκραμαι ὅτι εὔρεν ὁ ἀγαπῶν τὸν φίλον· ὅτι ἀγαπῶ τὸν υἱὸν γενήσομαι υἱὸς» (3,8-9, κατ' ἐπαναμετάφρασιν ὑπὸ Frankenberg). Οὕτω ὁ Abramowski⁵⁴ ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ filius proprius, τ.ἔ. τοῦ Χριστοῦ, καὶ filius adoptivus, τ.ἔ. τοῦ θεωθέντος μέλους τῆς κοινότητος. Τὰ περὶ τῶν δύο υἱῶν τούτων συνοψίζει ὁ Schulz ὡς κάτωθι.

«Περὶ τοῦ filius proprius γίνεται λόγος ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ σχήματος τῆς περὶ λυτρωτοῦ δοξασίας. Οὕτω ὁ filius proprius ἦτο γνωστὸς πρὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως (41,9) καὶ ὑπῆρχεν ὡς λογισμὸς τοῦ Θεοῦ (9,3)· ὁ Θεὸς ἐταπεινώθη μετ' αὐτοῦ (7,8)· ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου (19,7)· ἐν αὐτῷ κατοικεῖ τὸ ζωογόνον Πνεῦμα (28,7)· γινώσκει μὲν τὴν ὀλεθρίαν δύναμιν τῶν δαιμονικῶν ὑδάτων (39,9 ἐξ.), ἀλλὰ ταπεινοῦται ἀναιτίως (28 ἐξ.) μέχρι φαινομε-

53. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι τὸ διατέμνον ἢ διαχωρίζον ξίφος (28,4 κατὰ τὴν ἐν τῇ ὑπὸ Rendel Harris/A. Mingana 3η ἐκδόσει (1916/1920) τῶν ᾿Ωδῶν Σολομώντος ἀριθμῆσιν τοῦ στίχου) ἐξηγεῖται ὑπὸ τοῦ W. Baumgartner (μν.ξ., σ. 51 ἐξ.) ὡς ἀρχικῶς ἀνατολικῆ ἐκφρασις ἀποτροπαίου γαμηλίου ἐθίμου, δηλοῦσα ἔπειτα ἐσωτέραν μετὰ τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν (πρβ. Ρωμ. 8,35). — Περὶ τοῦ γάλακτος βλ. E. E. Fabry, El Simbolo de la Leche en las Odas de Salomon, Ciencia y Fe 17 (1961), σ. 273-287.

54. R. Abramowski, μν.ξ., σ. 44 ἐξ.—Πρβ. H. Chadwick, Some Reflections on the Character and Theology of the Odes of Solomon, Kyriakon: J. Quasten-Festschrift I, Münster 1970, σ. 266-270.

νικοῦ θανάτου διὰ τῶν διωκτῶν (4,10 ἐξ.)· ἡ κακοπάθειά του ὁμως ἐγένετο αὐτῷ εἰς λύτρωσιν (28,10) καὶ ἄρχεται τοῦ λυτρωτικοῦ του ἔργου (8,9 ἐξ. 31,3 ἐξ. 13)⁵⁵.

Ἐγγὺς τούτου ἴσταται τὸ δεύτερον «ἐγώ», τ.ξ. ὁ *filius adoptivus*. Οὗτος περιέπεσεν εἰς ἀσθένειαν, πλάνην, ἐνοχὴν καὶ διώξεις (11.15) καὶ ἔπειτα διεσώθη ἔνθεν μὲν διὰ τῆς εἰς Ἄδου κραταιᾶς καθόδου (17), ἔνθεν δὲ διὰ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως (38). Ὡσπερ ὁ Χριστός, ἀναλαμβάνει οὗτος ὁ διασωθεὶς καὶ θεωθεὶς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κόσμου (29,8) ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ (36,3). Διὰ τῆς θείας ἀλλαγῆς ταύτης καθίσταται ἡ κεφαλὴ, ἣν χαιρετίζουν τὰ μέλη (17).

Ὅθεν μεταξὺ τούτων τῶν δύο υἱῶν ὑπάρχει οὐ μόνον ὁμοιότης τύχης (22) ἀλλὰ καὶ ἐνότης ἀμφοτέρων ἰδίᾳ διὰ τῆς τυπικῶς γνωστικῆς ἰδέας περὶ ὁμοουσίου (λατ. *consubstantialis*)! Ὁ ὁμιλητὴς πιστεύει εἰς τὸν λυτρωτὴν (29,6), ἀλλ' εἶτα αὐτὸς ὁ ἴδιος καθίσταται λευτρωμένος υἱὸς τοῦ Θεοῦ (3,7). Ὡς λυτρωτὴς καθίσταται ἔπειτα διὰ τοὺς ἰδικούς του ἐλευθερωτῆς, παρέχει γνῶσιν, ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἐπευφημεῖται ὑπ' αὐτῶν ὡς Χριστός. Ἡ διὰ τοῦ ὁμοουσίου ἀλλαγὴ αὕτη εἶναι γεγονός οὐχὶ ἐσχατολογικὸν καὶ μελλοντικὸν ἀλλ' ἐνεστώσ, ἐξηγούμενον ἐν τῇ λατρείᾳ (πόσις ὕδατος καὶ περιβολὴ φωτεινοῦ ἐνδύματος: 11,6,13 ἐξ., πόσις γάλακτος: 21, συγκεκριμένη θεία λατρεία: 41,1-7)».

55. E. E. F a b b r i, *El tema de Christo vivificante en las Odas de Salomon*, *Ciencia y Fe* 14 (1958), σ. 483-498.